

Поняття, методи і засоби виправлення та ресоціалізації засуджених

Стан наукової розробки виправлення та ресоціалізації засуджених має давню історію. Ця проблема вивчалася з позиції кримінального, кримінально-виконавчого права, пенітенціарної педагогіки та психології у працях багатьох науковців, однак єдиної точки зору щодо зазначених понять не існує. Одні автори вважають їх синоніми, інші —абсолютно різними, не однорядними поняття.

Так, на думку О. І. Зубкова, виправлення і ресоціалізація - це те, що веде до досягнення мети. Іншої думки дотримується В. М. Любченко, який розглядає виправлення і ресоціалізацію як напрямок діяльності співробітників установ виконання покарання, який сприяє вихованню у засуджених соціально адекватних якостей.

А. Д. Глотчкін, В. Ф. Пирожков та інші вважали, що виправлення охоплює три складові:

- мету діяльності органів і установ, які виконують покарання;
- процес перебудови особи засудженого та змін у його особистості під впливом системи виховних заходів;
- результат роботи органів і установ виконання покарання. Єдине, з чим можна погодитись, - це думка вчених про те, що виправлення є внутрішнім процесом позитивних змін в особистості засудженого та його спільною діяльністю з персоналом органів і установ виконання покарань, а ресоціалізація, на їх думку, - це єдиний процес відновлення та розвитку соціально корисних зв'язків і відносин як у період відбування покарання, так і після звільнення. Закріплення в Кримінально-виконавчому кодексі понять "виправлення" і "ресоціалізація" суттєво вплинуло на дискусію з цього приводу. Так, ст. 6 КВК України визначає наступне:

- виправлення засудженого — це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки;

- ресоціалізація - це свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив.

Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених застосовуються з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого злочину та поведінки засудженого під час відбування покарання.

Ми погоджуємось з В. П. Захаровим, О. Г. Колбом та іншими вченими, що головними елементами виправлення і ресоціалізації засуджених є такі:

- закріплені в нормативно-правових актах форми впливу на особу, включаючи профілактичний і напрямки діяльності адміністрації УВП та засудженого, що обумовлено вимогами ст. 19, 63 Конституції України та ст. 1, 2, 5 КВК України;

- свідоме ставлення засудженого до процесу виправлення і ресоціалізації та профілактичної діяльності, тобто єдність психічних процесів особи, яка активно бере участь в усвідомленні об'єктивного світу та свого власного буття.

Варто зазначити, що законодавче закріплення засобів виправлення і ресоціалізації засуджених є правомірним процесом, який ґрунтується на кінцевій меті покарання і

результатах суспільної практики виконання покарання у світі в цілому.

Режим та засоби його забезпечення

Питання режиму завжди було одним із найважливіших у кримінально-виконавчому праві. Спроба визначити, що є режимом, була зроблена професорами С. В. Познишевим і Б. С. Утевсь-ким, які розглядали режим у широкому і вузькому значеннях. На їх думку, режим у широкому розумінні - це заходи, за допомогою яких пенітенціарні установи прагнуть досягнути своїх цілей. Виходячи з вузького розуміння режиму, його складовими вважається розпорядок дня, правила, які встановлюють форми спілкування засуджених із зовнішнім світом, система заходів заохочення і стягнення тощо. В загальному значенні "режим" (франц.) розуміється як встановлений розпорядок життя (робота, харчування, відпочинок тощо) або сукупність правил, і норм для досягнення якоїсь мети.

Режим у виправних і виховних колоніях - це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених, постійний нагляд за ними, виконання покладених на них обов'язків, реалізацію їхніх прав і законних інтересів, безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених, різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії, зміну умов тримання засуджених.

Режим у колоніях має зводити до мінімуму різницю між умовами життя в колонії і на свободі, що повинно сприяти підвищенню відповідальності засуджених за свою поведінку і усвідомленню людської гідності. Режим створює умови для застосування інших засобів виправлення і ресоціалізації засуджених. У колоніях засуджені носять одяг єдиного зразка. Форма одягу визначається Державним департаментом України з питань виконання покарань.

Засуджені, їхні речі одяг, а також приміщення та територія колоній підлягають обшуку і огляду. Особистий обшук проводиться особами однієї статі із засудженими. Порядок

проведення обшуків і оглядів визначається нормативно-правовими актами ДДУПВП.

Адміністрація колонії має право, за наявності підстав, проводити огляд громадян, їхніх речей, транспортних засобів, які знаходяться на території колонії, а також вилучати заборонені речі й документи. Порядок проведення обшуків і оглядів визначається нормативно-правовими актами ДДУПВП.

Перелік і кількість предметів і речей, які засуджені можуть мати при собі, визначається нормативно-правовими актами ДДУПВП. Зберігання засудженими при собі грошей, цінних паперів і речей, а також предметів, які заборонено використовувати в колоніях, не допускається. Виявлені в засуджених гроші, цінні папери і речі вилучаються і реалізуються в порядку, встановленому частиною четвертою ст. 59 КВК.

Предмети, які заборонені для зберігання і використання в колоніях, вилучаються і здаються на зберігання до звільнення засудженого або знищуються, про що складається відповідний акт. Зберігання цінних паперів, які засуджені придбали в установленому порядку, забезпечується адміністрацією колонії.

До засобів забезпечення режиму КВК України відносить технічні засоби нагляду і контролю, які адміністрація колонії має право використовувати (аудіовізуальні, електронні й інші технічні засоби для попередження втеч та інших злочинів, порушень встановленого законодавством порядку відбування покарання, отримання необхідної інформації про поведінку засуджених).

Адміністрація колонії зобов'язана повідомити засуджених про застосування технічних засобів нагляду і контролю. Перелік технічних засобів нагляду і контролю та порядок їх використання визначаються нормативно-правовими актами Державного департаменту України з питань виконання покарань. Оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами органів і установ виконання покарань відповідно до закону. Основним завданням такої діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп з метою:

- забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб;

- виявлення, попередження і розкриття злочинів, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання;

- вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень;

- надання правоохоронним органам, які здійснюють опера-тивно-розшукову діяльність, допомоги в розкритті, припиненні та попередженні злочинів.

Оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами органів і установ виконання покарань.

Крім того, в установах виконання покарань передбачений режим особливих умов. У випадках стихійного лиха, епідемій, аварій важливих для життєзабезпечення систем, масових заворушень, проявів групової непокори засуджених або в разі виникнення реальної загрози збройного нападу на колонію чи у зв'язку з введенням надзвичайного або воєнного стану в районі розташування колонії посилюється охорона, нагляд за засудженими, здійснюються інші додаткові режимні заходи.

Для припинення групових протиправних дій засуджених та ліквідації їх наслідків за рішенням Голови Державного департаменту України з питань виконання покарань, начальника управління (відділу) Державного департаменту України з питань виконання покарань в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві та Київській області використовуються сили і засоби колонії, органів і установ виконання покарань, а в разі потреби, з дозволу Міністра внутрішніх справ України, начальника Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в Автономній Республіці Крим, місті Києві, Київській області, начальника управління Міністерства внутрішніх справ України в області, місті Севастополі, - органів та підрозділів Міністерства внутрішніх справ України.

Підставами застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї до осіб, позбавлених волі, є вчинення ними фізичного опору персоналу колонії, злісне невиконання його законних вимог, проявлення буйства, участь у масових заворушеннях, захоплення заручників або вчинення інших насильницьких дій, а також втеча з-під

варти. З метою припинення вказаних протиправних дій, а також запобігання заподіянням цими особами шкоди оточенню або самим собі персоналом колонії може бути застосована фізична сила, спеціальні засоби, гамівна сорочка та зброя.

Застосуванню заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї має передувати попередження про намір використати вказані заходи і засоби, якщо дозволяють обставини. Без попередження вказані заходи, засоби і зброя можуть застосовуватися, якщо виникла безпосередня загроза життю або здоров'ю персоналу колонії чи інших осіб.

До засуджених неповнолітніх і жінок гамівна сорочка не застосовується. Забороняється застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброю до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та неповнолітніх, крім випадків вчинення ними групового або збройного нападу, який загрожує життю і здоров'ю персоналу колонії чи інших осіб, або збройного опору.

Якщо застосування заходів фізичного впливу уникнути неможливо, вони не повинні перевищувати міру, необхідну для виконання покладених на адміністрацію колонії обов'язків, і мають зводитися до завдання найменшої шкоди здоров'ю правопорушників. У разі необхідності адміністрація колонії зобов'язана негайно надати допомогу потерпілим.

Про застосування фізичної сили, спеціальних засобів та гамівної сорочки доповідається в рапорті начальникові колонії. Про кожний випадок застосування зброї складається рапорт і негайно повідомляється прокурор.

Використання фізичної сили, спеціальних засобів і зброї допускається також в інших випадках, передбачених законами України "Про міліцію" і "Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України".

Соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі

У системі засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, врегульованих кримінально-виконавчим законодавством, важливе місце займає соціально-виховна робота. Така робота спрямована на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів.

Участь засуджених у виховних заходах, які проводяться в установах виконання покарань, враховується під час визначення ступеня їхнього виправлення, а також у ході застосування заходів заохочення і стягнення. Розпорядком дня установ виконання покарань можуть бути передбачені виховні заходи, участь у яких для засуджених є обов'язковою. Стимулювання правослухняної поведінки засуджених здійснюється за допомогою програм диференційованого виховного впливу з урахуванням їхньої поведінки, психічного стану і ступеня соціальної занедбаності.

Програми диференційованого виховного впливу на засуджених повинні враховувати можливості виховної функції режиму відбування покарання, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання, заходів заохочення і стягнення, які застосовуються до осіб, позбавлених волі, самодіяльних організацій засуджених, громадських, благодійних і релігійних організацій, а також залучення засуджених до самовиховання.

В установах виконання покарань проводиться моральне, правове, трудове, естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне виховання засуджених, а також інші його види, що сприяють формуванню у них життєвої позиції, яка відповідає правовим нормам і вимогам суспільно корисної діяльності. Соціально-виховна робота із засудженими організовується в індивідуальних, групових і масових формах на основі психолого-педагогічних принципів і методів.

Важливо наголосити, що соціально-виховна робота в установах виконання покарань проводиться в особливих умовах - місцях позбавлення волі, тому завдання, форми, принципи й найважливіші питання її організації врегульовані Конституцією України (гл. 6), Кримінально-виконавчим законодавством України (ст. 123-137 КВК) та галузевими

нормативними актами.

Соціально-виховна робота в установах виконання покарань визначається як цілеспрямована діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених. Суттєву допомогу у проведенні заходів соціально-виховної роботи персоналу установ виконання покарань надають самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі. Такі організації створюються в установах з метою впливу на виправлення засуджених; розвитку в них корисної ініціативи, соціальної активності, здорових між особистих взаємовідносин, залучення до участі у вирішенні питань організації праці, навчання, відпочинку, побуту.

Участь у самодіяльних організаціях є добровільною справою кожного засудженого, його соціально — корисна активність заохочується адміністрацією колонії і враховується під час визначення ступеня його виправлення.

В установах виконання покарань із числа засуджених, які зарекомендували себе позитивно, створюються ради колективів установ та відділень соціально-психологічної служби. В установах виконання покарань можуть створюватися й інші самодіяльні організації засуджених, якщо їх діяльність не суперечить порядку і умовам відбування покарання.

Засуджені, які входять до складу самодіяльних організацій, не користуються додатковими пільгами і не звільняються від основної роботи. В установах виконання покарань передбачено реалізацію свободи сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані зі ставленням до релігії, що підлягає лише тим обмеженням, які встановлені Кримінально-виконавчим кодексом України.

Богослужіння і релігійні обряди в установі проводяться в неробочий час на прохання засуджених або за зверненням релігійної організації. Адміністрація установи сприяє запрошенню священнослужителів, бере участь у визначенні місця, часу організації умов проведення богослужіння, обряду або церемонії.

Засуджені мають право на придбання релігійної літератури і користуватися нею, а

також, іншими предметами і матеріалами релігійного призначення, використання яких не суперечить інтересам забезпечення ізоляції засуджених, а також іншим умовам виконання покарання.

Засуджені не мають права, посилаючись на свої релігійні переконання, ухилятися від виконання своїх обов'язків, а також не дотримуватися установлених вимог режиму відбування покарання. Відправлення релігійних обрядів не повинно порушувати розпорядок дня в колоніях, а також права інших осіб, які відбувають покарання.

В установі виконання покарань до відправлення релігійних обрядів можуть допускатися тільки ті релігійні організації, які зареєстровані у встановленому законом порядку.

Час, вільний від основної трудової діяльності і виконання обов'язкових заходів, передбачених розпорядком дня для засуджених у колонії, є їх вільним часом.

Засуджені мають право розпоряджатися вільним часом на власний розсуд, виключаючи виконання тих видів діяльності, які заборонені КВК. Вільний час засуджених передбачається розпорядком дня колонії і повинен тривати не менш як дві години на добу. За сумлінну поведінку і ставлення до праці, навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій до засуджених можуть застосовуватися такі заходи заохочення:

- подяка;

- нагородження похвальною грамотою;

- грошова премія;

- нагородження подарунком;

- дозвіл на одержання додатково посилки або передачі;
- надання додаткового короткострокового або тривалого побачення;
- дозвіл на додаткову телефонну розмову;
- дострокове зняття раніше накладеного стягнення;
- дозвіл додатково витратити гроші для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби в сумі до п'ятнадцяти відсотків мінімального розміру заробітної плати;
- збільшення тривалості прогулянки до двох годин засудженим, які тримаються в дільницях посиленого контролю установи і приміщеннях камерного типу виправних установ максимального рівня безпеки.

Засуджені, які стали на шлях виправлення або сумлінною поведінкою і ставленням до праці та навчання довели своє виправлення, можуть бути у встановленому законом порядку представлені до заміни не відбутої частини покарання на більш м'яке або до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

Застосування заходів заохочення має на меті здійснення виховного впливу як на тих осіб, які були заохочені завдяки об'єктивній оцінці їхньої поведінки наприклад, ставлення до праці і навчання, так і на інших засуджених.

До засудженого застосовується лише один захід заохочення. Грошова премія приєднується до заробітку і зараховується на особовий рахунок засудженого, подарунок передається на зберігання до звільнення засудженого або, за його проханням, надсилається родичам.

У порядку заохочення засудженим протягом року може бути дозволено одержувати додатково одну посилку чи передачу і надано додатково одне короткострокове чи тривале побачення та одна телефонна розмова.

До засуджених, які тримаються в дільницях посиленого контролю колоній і приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, заохочення у виді збільшення тривалості прогулянки застосовується на строк до одного місяця. Із засудженого може бути достроково знято, як правило, лише одне раніше накладене стягнення. Застосування заохочень у виді подяки і дострокового зняття раніше накладеного стягнення відбувається в усній або письмовій формі, інших заохочень—тільки у письмовій.

За порушення встановленого порядку відбування покарання до засуджених можуть застосовуватися такі заходи стягнення:

- попередження;
- догана;
- сувора догана;
- призначення на позачергове чергування за прибирання приміщень і території колонії;
- дисциплінарний штраф у сумі до двох мінімальних розмірів заробітної плати;
- скасування поліпшених умов тримання, передбачених ст. 138-140 і 143 КВК;

- поміщення засуджених чоловіків, які тримаються у виправних колоніях, у дисциплінарний ізолятор з виведенням або без виведення на роботу чи навчання на строк до п'ятнадцяти днів, а засуджених жінок - до десяти днів;

- поміщення засуджених, які тримаються в приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, в карцер без виведення на роботу на строк до п'ятнадцяти днів;

- переведення засуджених, які тримаються у виправних колоніях, до приміщення камерного типу (одиначної камери) на строк до трьох місяців.

Вагітні жінки, жінки, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, інваліди першої групи в дисциплінарний ізолятор, карцер, приміщення камерного типу (одиначну камеру) не поміщаються.

Злісним порушником установленого порядку відбування покарання є засуджений, який не виконує законних вимог адміністрації установи, при цьому він:

- відмовляється від праці (не менш як три рази протягом року); припинив роботу з метою вирішення трудових та інших конфліктів;

- вживає спиртні напої, наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги чи інші одурманюючі засоби;

- виготовляє, зберігає, купує, розповсюджує заборонені предмети; бере участь у настільних та інших іграх з метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди;

- вчинив дрібне хуліганство; систематично ухиляється від лікування захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, а також вчинив протягом року більше трьох інших порушень режиму відбування покарання, за умови, якщо за кожне з цих

порушень за постановою начальника установи або особи, яка виконує його обов'язки, були накладені стягнення, що достроково не зняті або не погашені у встановленому законом порядку.

При призначенні заходів стягнення враховуються причини, обставини і мотиви вчинення порушення, поведінка засудженого до вчинення проступку, кількість і характер раніше накладених стягнень, а також пояснення засудженого щодо суті проступку. Стягнення, що накладаються, мають відповідати тяжкості й характеру проступку засудженого.

За кілька проступків, вчинених одночасно, накладається одне стягнення. Стягнення може бути накладене лише на особу, яка вчинила проступок, і не пізніше десяти діб з дня виявлення проступку, а якщо у зв'язку з проступком проводилась перевірка, то з дня її закінчення, але не пізніше шести місяців з дня вчинення проступку.

Накладене стягнення звертається до виконання негайно, а у виняткових випадках - у строк не пізніше одного місяця з дня його накладення. Якщо протягом місяця з дня накладення стягнення воно не було звернено до виконання, то таке стягнення не виконується.

Повторне переведення на поліпшені умови тримання може бути застосоване не раніше ніж через шість місяців з дня відбуття стягнення. Стягнення у виді попередження або догани, призначення на позачергове чергування з прибирання приміщень і території колонії накладається усно чи письмово, інші стягнення - тільки письмово.

Стягнення у виді дисциплінарного штрафу передбачене ст. 133 КВК накладається тільки за злісне порушення встановленого порядку відбування покарання, за постановою начальника колонії або особи, яка виконує його обов'язки. Постанова оголошується засудженому під розписку. Стягнена сума штрафу перераховується в доход держави.

Поміщення засудженого в дисциплінарний ізолятор або в карцер чи переведення засудженого до приміщення камерного типу (одиначної камери) проводиться за вмотивованою постановою начальника колонії або особи, яка виконує його обов'язки, з визначенням строку тримання.

Стягнення у виді переведення засудженого до приміщення камерного типу (одиначної камери) накладається в разі безуспішного застосування інших заходів впливу. До засуджених, які поміщені в дисциплінарний ізолятор або карцер, переведені до приміщення камерного типу (одиначної камери), можуть застосовуватися всі заходи стягнення, за винятком повторного поміщення в дисциплінарний ізолятор або карцер, повторного переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери).

Під час тримання в дисциплінарному ізоляторі, карцері або приміщенні камерного типу (одиначній камері) засудженим забороняються побачення, придбання продуктів харчування і предметів першої потреби, одержання посилок (передач) і бандеролей, користування настільними іграми.

У дисциплінарному ізоляторі, карцері або приміщенні камерного типу (одиначній камері) засуджені забезпечуються індивідуальним спальним місцем і постільними речами. Постільні речі видаються тільки на час сну, верхній одяг - на час виходу з приміщення. Тримання засуджених у карцері одиначне.

Засудженим, які тримаються в дисциплінарному ізоляторі, карцері або приміщенні камерного типу (одиначній камері), надається щоденна прогулянка тривалістю в одну годину. Посилки (передачі) і бандеролі вручаються засудженому після закінчення строку його перебування в дисциплінарному ізоляторі, карцері або приміщенні камерного типу (одиначній камері).

Засуджені, які тримаються в дисциплінарному ізоляторі з виведенням на роботу, в приміщенні камерного типу (одиначній камері), працюють окремо від інших засуджених.

Засуджений може оскаржити накладене на нього стягнення, однак подання скарги не зупиняє виконання стягнення. Посадова особа, яка наклала стягнення, за наявності для того підстав може його скасувати або замінити іншим, більш м'яке стягнення.

Вища посадова особа може скасувати стягнення в разі, коли посадова особа, яка наклала стягнення, перевищила свої повноваження або стягнення було накладено нею

за відсутності порушення з боку засудженого. Якщо протягом шести місяців з дня відбуття стягнення засуджений не буде підданий новому стягненню, він визнається таким, що не має стягнення.

При накладенні стягнення на засудженого адміністрація колонії надає йому можливість у встановленому порядку повідомити про це близьких родичів, адвоката або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Правом застосовувати заходи заохочення і стягнення, передбачені ст. 130 і 132 КВК, користуються начальник колонії або особа, яка виконує його обов'язки, а також його прямі начальники. Заходи заохочення і стягнення можуть застосовувати також заступник начальника колонії, начальник відділення соціально-психологічної служби колонії в межах, передбачених частинами другою і третьою ст. 135 КВК.

Заступник начальника установи користується таким самим, як і начальник, правом застосовувати заходи заохочення і стягнення, за винятком накладення дисциплінарного штрафу, скасування поліпшених умов тримання, поміщення засудженого в дисциплінарний ізолятор або карцер, переведення засудженого до приміщення камерного типу (одиначної камери).

Начальник відділення соціально-психологічної служби установи має право застосовувати в усній формі такі заходи заохочення і стягнення: подяку, дострокове зняття раніше накладеного ним стягнення, попередження, догану, призначення на позачергове чергування за прибирання приміщень і території установи.

Засуджені до позбавлення волі несуть матеріальну відповідальність за заподіяні під час відбування покарання матеріальні збитки державі згідно з законодавством. Засуджені також повинні відшкодувати збитки, заподіяні установі, і додаткові витрати, пов'язані з припиненням втечі засудженого, лікуванням засудженого, який навмисно заподіяв собі тілесні ушкодження. Якщо збитки заподіяні у процесі виконання трудових обов'язків, засуджені несуть матеріальну відповідальність у розмірі й на підставах, встановлених законодавством про працю. В інших випадках збитки відшкодовуються в розмірі й на підставах, встановлених цивільним законодавством.

У разі заподіяння матеріальних збитків злочином, вчиненим засудженим під час відбування покарання, стягнення збитків провадиться на загальних підставах. Матеріальні збитки, заподіяні державі засудженими під час відбування покарання, стягуються з їхнього заробітку за постановою начальника колонії.

До винесення постанови має бути встановлено розмір збитків, обставини, за яких їх було завдано, і ступінь вини засудженого в заподіянні збитків. У процесі перевірки у нього береться письмове пояснення.

Постанова начальника установи про стягнення збитків оголошується засудженому під розписку. Засуджений може оскаржити постанову начальника установи вищій посадовій особі. Подання скарги не зупиняє виконання постанови про стягнення збитків.

Вища посадова особа може скасувати постанову про стягнення збитків або зменшити розмір суми, що підлягає стягненню. Неправильно відраховані суми за заподіяні матеріальні збитки підлягають поверненню засудженому і зараховуються на його особовий рахунок.

Після звільнення засудженого від покарання збитки, не відшкодовані ним під час відбування покарання, можуть бути стягнені за рішенням суду у встановленому законом порядку.

З урахуванням викладеного робимо висновок, що соціально-виховна робота в установах виконання покарань проводиться в особливих умовах, тому завдання, форми, принципи й найважливіші питання її організації врегульовані Конституцією України (гл. 6), кримінально-виконавчим законодавством України (ст. 123-137 КВК) та галузевими нормативними актами.

Залучення засуджених до праці

Праця засуджених в установах виконання покарань врегульована чинним Кримінально-виконавчим кодексом України (ст. 118-122) і є важливою передумовою ефективного використання інших засобів виправлення і ресоціалізації засуджених. Засуджені до позбавлення волі повинні працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією установи виконання покарань. Їх праця має свої особливості, які визначаються специфічним правовим становищем засуджених та поставленими перед установами виконання покарань завданнями.

Важливо наголосити, що праця засуджених до покарань у виді позбавлення волі здійснюється в умовах режиму відбування покарання. Засуджені залучаються до суспільно корисної праці з урахуванням наявних виробничих потужностей, зважаючи при цьому на стать, вік, працездатність, стан здоров'я і спеціальність. Засуджені залучаються до праці, як правило, на підприємствах, у майстернях установ, а також на державних або інших форм власності підприємствах за умови забезпечення їх належної охорони та ізоляції.

Засудженим чоловікам віком понад 60, жінкам - понад 55 років, інвалідам I та II груп, хворим на активну форму туберкульозу, жінкам з вагітністю понад чотири місяці, жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, дозволяється працювати за їхнім бажанням з урахуванням висновку лікарської комісії колонії.

Перелік робіт і посад, на яких забороняється використовувати засуджених до позбавлення волі, визначається нормативно-правовими актами ДДУПВП.

Засуджені не мають права припиняти роботу з метою вирішення трудових та інших конфліктів. Засуджені можуть залучатися без оплати праці лише до робіт з благоустрою колоній і прилеглих до них територій, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення колоній продовольством.

До цих робіт засуджені залучаються, як правило, в порядку черговості, в неробочий час і не більш як на дві години на день. Для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, робочий тиждень не може перевищувати норму тривалості робочого

часу, встановленого законодавством про працю. Час початку і закінчення роботи (зміни) визначаються адміністрацією установи у відповідно до з розпорядку дня. Засуджені звільняються від роботи у вихідні, святкові та неробочі дні, визначені законодавством про працю.

З урахуванням характеру виконуваних засудженим робіт допускається підсумований облік робочого часу з тим, щоб тривалість робочого часу за обліковий період не перевищувала визначальної кількості робочих годин.

Окремо необхідно наголосити про працю неповнолітніх і жінок. На неповнолітніх поширюються норми трудового права, що регламентують робочий час — не більше 36 годин (16-18 років) на тиждень, та 24 години (14-16 років).

Категорично забороняється використовувати неповнолітніх на нічних і надурочних роботах. Жінки не можуть залучатись до важкої праці зі шкідливими умовами. На них поширюються правила охорони праці вагітних жінок і матерів-годувальниць..

Засудженим неповнолітнім, інвалідам I та II груп, жінкам з вагітністю понад чотири місяці, не працюючим жінкам, які мають дітей у будинках дитини при установах виконання покарань, не працюючим чоловікам віком понад 60 і жінкам понад 55 років (якщо вони не отримують пенсії), а також особам, які звільнені від роботи через хворобу, безплатно надаються харчування, одяг, взуття, білизна і комунально- побутові послуги.

Праця засуджених організовується з додержанням правил охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії, встановлених законодавством про працю і спеціальними нормами кримінально-виконавчого законодавства. Кожний засуджений, який прибуває в установу виконання покарань, проходить спеціальний інструктаж або навчання з техніки безпеки.

Праця осіб, засуджених до позбавлення волі, оплачується відповідно до її кількості та якості. Форми і системи оплати праці, норми праці та розцінки встановлюються нормативно-правовими актами ДДУПВП.

У виправних колоніях на особовий рахунок засуджених, які виконують норми виробітку або встановлені завдання і не допускають порушень режиму, зараховується, незалежно від усіх відрахувань, п'ятнадцять відсотків, а на особовий рахунок засуджених чоловіків віком понад 60, жінок — понад 55 років, інвалідів I та II груп, хворих на активну форму туберкульозу, вагітних жінок, жінок, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, - не менш як п'ятдесят відсотків нарахованого їм місячного заробітку.

Засудженим, які відбувають покарання у виховних колоніях, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній, колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, а також засудженим жінкам, яким дозволено проживання за межами виправної колонії, на особовий рахунок зараховується, незалежно від усіх відрахувань, не менш як сімдесят п'ять відсотків нарахованого їм місячного заробітку.

Особи, які відбувають покарання у виправних колоніях, із нарахованого їм заробітку, пенсій та іншого доходу відшкодовують вартість харчування, одягу, взуття, білизни, комунально-побутових та інших наданих послуг, крім вартості спецодягу і спецхарчування.

Відшкодування засудженими витрат на їхнє утримання провадиться після відрахування прибуткового податку і аліментів. Відрахування за виконавчими листами та іншими виконавчими документами провадиться у порядку, встановленому законом.

Із засуджених, які злісно ухиляються від роботи, вартість харчування, одягу, взуття, білизни, комунально-побутових та інших наданих послуг утримується з коштів, які є на їхніх особових рахунках. У разі відсутності в засудженого коштів на особовому рахунку виправна колонія має право пред'явити йому позов через суд.

Засуджені мають право на загальних підставах на державне пенсійне забезпечення за віком, по інвалідності, у зв'язку із втратою годувальника та в інших випадках, передбачених законом.

Особи, яким до відбування покарання призначена пенсія, підлягають державному пенсійному забезпеченню на загальних підставах. Призначена пенсія перераховується органами Пенсійного фонду України за місцем відбування покарання пенсіонера, і з неї

відшкодовуються витрати на його утримання у виправній колонії (харчування, речове майно, комунально-побутові послуги та ін.), при цьому не менш як двадцять п'ять відсотків пенсії зараховується на особовий рахунок засудженого.

Час роботи засуджених у період відбування ними покарання у виді позбавлення волі зараховується до стажу роботи для призначення трудової пенсії після звільнення за умови сплати ними страхових внесків до Пенсійного фонду України в порядку і розмірах, передбачених законодавством.

Засуджені, які втратили працездатність під час відбування покарання, після звільнення їх від покарання мають право на пенсію і компенсацію шкоди у випадках і порядку, встановлених законодавством України.

Засуджені можуть залучатись до безоплатної праці лише з метою благоустрою місць позбавлення волі і прилеглих до них територій, а також поліпшення культурно-побутових умов засуджених. До таких робіт засуджені залучаються, як правило, в порядку черговості, у неробочий час і не більш, як на дві години на день.

Узагальнюючи вищевикладене, робимо висновок, про те, що фактичні умови праці засуджених відрізняються від умов праці за межами установи виконання покарань. Засуджені, як правило, працюють на території установ, в окремих випадках за умови забезпечення їх охорони та ізоляції вони можуть залучатися до роботи на інших підприємствах.

Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання

В установах виконання покарань, відповідно до законів України "Про освіту" і "Про загальну середню освіту," для засуджених забезпечується доступність і безоплатність

здобуття повної загальної середньої освіти. Загальноосвітнє та професійно-технічне навчання засуджених здійснюється для сприяння розвитку особи, з метою її виправлення і ресоціалізації. Крім цього, воно дає систему знань, навички і уміння в галузі тієї чи іншої спеціальності, яка знадобиться тій чи іншій особі після звільнення.

Засудженим, які бажають підвищувати свій загальноосвітній рівень, незалежно від віку створюються умови для самоосвіти, надається можливість навчання в загальноосвітніх навчальних закладах колоній, які створюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до потреб у них і за наявності необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних кадрів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

В установах виконання покарань утворюються середні загальноосвітні школи трьох ступенів. Засуджені, які навчаються в них, забезпечуються безоплатно підручниками, зошитами та письмовим приладдям. Для засуджених, котрі не мають робітничої професії, за якою вони можуть бути працевлаштовані в даній установі, обов'язково є підготовка на курсах професійного навчання робітників на виробництві. Засуджені чоловічої статі одержують, як правило, професії токаря, слюсаря, столяра тощо. Жінки - штукатура-маляра, швачки тощо.

Організація загальноосвітнього і професійно-технічного навчання засуджених, у тому числі професійно-технічного навчання на виробництві, здійснюється відповідно до законів України "Про освіту", "Про загальну середню освіту" і "Про професійно-технічну освіту" в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. На період проходження державної підсумкової атестації засуджені, які навчаються, звільняються від роботи на строк, передбачений законодавством. Заробітна плата їм за цей період не нараховується, харчування надається безоплатно.

Адміністрація установи виконання покарань створює необхідні умови для занять у вільний від роботи час для тих засуджених, які займаються самоосвітою. Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання засуджених заохочується і враховується під час визначення ступеня їхнього виправлення. Педагогічні працівники загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів надають допомогу адміністрації установи в соціально-виховній роботі із засудженими.

Професійне навчання засуджених проводиться серед тих, хто не має професії, або з

метою оволодіння суміжною професією, чи підвищення виробничої кваліфікації. Професійне навчання здійснюється як без відриву від виробництва, в робочий час, так і з відривом.

З урахуванням викладеного робимо висновок, що навчання засуджених проводиться без відриву від виробництва за єдиними планами і програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки України. При звільненні засудженому видається відповідне свідоцтво про отриману ним професію.

Громадський вплив

Зі зміною політичної і соціально-економічної ситуації в країні важливо забезпечити дотримання принципу законності в процесі виправлення і ресоціалізації засуджених, забезпечити надійну охорону їхніх прав, свобод і законних інтересів, гарантованих їм Конституцією України та чинним законодавством. Громадський вплив дозволяє підвищити якість роботи персоналу органів і установ виконання покарань, з однієї сторони, і допомагає належній відкритості і прозорості застосування до засуджених засобів виправлення і ресоціалізації, з іншої.

У пенітенціарній літературі не існує визначення терміну "громадський вплив", відсутній він і в чинному законодавстві України. Вважається, що цей термін вперше закріплено у Кримінально-виконавчому кодексі 2003 р. з метою розширення засобів виправлення і ресоціалізації засуджених та надання допомоги особам, звільненим від відбування покарання. Досягнення такої мети нерозривно пов'язане з удосконаленням концептуальної основи громадського впливу і встановленням оптимального співвідношення обсягу застосування до засуджених засобів виправлення і ресоціалізації.

У зв'язку з цим виникає потреба у науковому обґрунтуванні та повному законодавчому закріпленні компетенції громадського впливу, визначення його статусу і механізму реалізації. Крім того, важливо наголосити, що громадський вплив як засіб виправлення і ресоціалізації, ще не був предметом самостійного комплексного дослідження у галузі кримінально-виконавчого права. Поряд з тим, практика органів і установ виконання

покарань потребує обґрунтованих рекомендацій щодо його реалізації та удосконалення.

Громадський вплив на осіб, умовно-достроково звільнених від відбування покарання, а також виховна робота з ними організовуються спостережними комісіями і здійснюються громадськими організаціями та трудовими колективами за місцем роботи або навчання і за місцем проживання цих осіб.

Спостережні комісії, служби у справах неповнолітніх, центри соціальних служб для молоді, а також громадські організації і трудові колективи можуть виділяти своїх представників та доручати їм за їхньою згодою систематичне проведення виховної роботи і здійснення контролю за поведінкою осіб, умовно-достроково звільнених від відбування покарання.

Громадські вихователі та інші особи, яким доручено проводити виховну роботу з умовно-достроково звільненими від відбування покарання неповнолітніми, контролюють їхнє ставлення до праці, навчання і поведінку в побуті, надають їм необхідну допомогу.

До умовно-достроково звільнених від відбування покарання осіб, які ухиляються від громадського контролю, збори трудового колективу або громадська організація можуть застосовувати захід впливу у виді громадського попередження.

У разі систематичного порушення громадського порядку особою, яка відбувала покарання у виді позбавлення волі за тяжкий або особливо тяжкий злочин чи була двічі засуджена до позбавлення волі за умисні злочини й була умовно-достроково звільнена від відбування покарання, трудовий колектив або громадська організація можуть порушити клопотання перед органом внутрішніх справ про встановлення за нею адміністративного нагляду.

Узагальнення вищевикладеного дозволяє нам зробити попередній висновок, що на сьогодні громадський вплив визначається наукою кримінально-виконавчого права вельми актуальною малодослідженою проблемою. Так, потребують розробки концептуальні засади громадського контролю та засоби його розвитку.

Використання громадського впливу як засобу виправлення і ресоціалізації потребує вирішення таких завдань:

- формування науково обґрунтованої теоретичної моделі громадського впливу, в тому числі його компетенції в частині впливу на засуджених і надання практичної допомоги персоналу органів і установ виконання покарань у виправленні і ресоціалізації засуджених;
- визначення місця і ролі громадського впливу в кримінально-виконавчій системі України;
- дослідження співпраці між органами і установами виконання покарань та інститутами громадянського суспільства щодо виправлення і ресоціалізації засуджених;
- закріплення у чинному законодавстві оптимальних правових і організаційних параметрів системи громадського впливу на засуджених.

З урахуванням викладеного робимо висновок, що громадський вплив - це засіб виправлення і ресоціалізації засуджених на різних стадіях відбування ними покарання, який має на меті надання правової, психологічної та медичної допомоги засудженим і особам, звільненим від відбування покарання.

(Максимальна оцінка ведення конспекту — 1 бал)

Запитання для перевірки

(Максимальна оцінка 4 бали)

1. Поняття "методи і засоби виправлення та ресоціалізації засуджених".
2. Поняття "режим та засоби його забезпечення".
3. Поняття "соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі".
4. Що таке "залучення засуджених до праці"?
5. Форми загальноосвітнього і професійно-технічного навчання.
6. Види громадського впливу

Самостійна робота

(Максимальна оцінка — 4 бали)

Завдання для самостійного опрацювання і закріплення матеріалу з теми

1. Дайте визначення поняття "виправлення і ресоціалізація засуджених за кримінальні злочини".
2. Окресліть вимоги режиму в колоніях та засоби його забезпечення.

3. Спробуйте обґрунтувати необхідність праці засуджених до позбавлення волі.
4. Розкрийте зміст соціально-виховної роботи із засудженими до позбавлення волі.
5. Поясніть необхідність загальноосвітнього і професійно-технічного навчання засуджених до позбавлення волі.
6. Обґрунтуйте власне бачення на громадський контроль як засіб виправлення і ресоціалізації засуджених.
7. Дайте визначення поняття "спостережні комісії, їх завдання, функції та повноваження".
8. Спробуйте обґрунтувати роль піклувальних рад та їх компетенцію в діяльності установ виконання покарань.
9. Продемонструйте значення громадських рад при територіальних органах управління Департаменту.
10. Розкрийте основні форми участі громадськості у діяльності органів та установ виконання покарань, виправленні та ресоціалізації засуджених.

Мозковий штурм (Максимальна оцінка — 7 балів)

1. Що таке виправлення засудженого?

Виправлення засудженого - процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки.

2. Що таке ресоціалізація засудженого?

Ресоціалізація — свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

3. Що таке режим?

Режим - це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених.

4. Що таке соціально-виховна робота?

Соціально-виховною роботою є цілеспрямована діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених. Засуджені залучаються до суспільно корисної праці з урахуванням наявних виробничих потужностей, зважаючи при цьому на стать, вік, працездатність, стан здоров'я і спеціальність.

5. Якою є мета залучення засуджених до праці?

Засуджені залучаються до праці, як правило, на підприємствах, у майстернях колоній, а також на державних або інших форм власності підприємствах, за умови забезпечення їх належної охорони та ізоляції, з метою отримання матеріального прибутку, занятості. Засуджені можуть залучатися без оплати праці лише до робіт з благоустрою колоній і прилеглих до них територій, та поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення колоній продовольством.

6*. Відповідно до яких правових актів здійснюється загальноосвітнє і професійно-технічне навчання засуджених?

Організація загальноосвітнього і професійно-технічного навчання засуджених, у тому числі професійно-технічного навчання на виробництві, здійснюється відповідно до законів України "Про освіту", "Про загальну середню освіту" і "Про професійно-технічну освіту" в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

7. Що таке громадський вплив?

Громадський вплив - це засіб виправлення і ресоціалізації засуджених на різних стадіях відбування ними покарання, головною метою якого є надання правової, психологічної та медичної допомоги засудженим і особам, звільненим від відбування покарання.

Використана література

1. Кримінальний кодекс України: Офіційний документ. - К.: Велес, 2006. - 151 с.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України. Підписаний Президентом України 11.07.03 № 1129-IV. - К.: Атіка, 2003.
3. Бадцра В. А. Виправлення жінок, засуджених до позбавлення волі, як мета покарання: Автореф. дис... канд. юрид. наук. -2006.-19 с.

4. Богатирьов І. Г. Алгоритм соціально-виховної роботи з засудженими до кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі (кримінологічні та психологічні проблеми) // Вісник Запорізьк. юрид. ін-ту. - 2003. - № 4. - С. 124-129.

5. Богатирьов І. Г. Про створення системи ресоціалізації засуджених // Пробл. пенітенц. теорії і практики: Бюл-нь Київськ. ін-ту внутр. справ. - 1998. - № 3. - С. 22-28.

6. Богатирьов І. Г. Проблеми виправлення і ресоціалізації засуджених жінок в Україні (кримінально-виконавчий аспект) // Акт. пробл. юрид. наук у дослідж. учених: Наук, практ. зб. -К.,2004.-№31.-С. 3-6.

7. Богатирьов І. Г. Ресоціалізація як засіб виправлення засуджених у світлі нового кримінального кодексу (науково-теоретичний аспект) // Наук, вісник Юрид. акад. МВС: 36. наук, пр. - 2004. - № 3. - С. 326-334.

8. Богатирьов І. Г. Теорія і практика виконання кримінально-виконавчою інспекцією покарань, не пов'язаних з позбавленням волі: Монографія. - К.: Атіка, 2005. -312 с.

9. Бадира В. А. Дострокове звільнення і основи діяльності спостережних комісій // Аспект. Інформ. бюл-нь. - Д.: Вид-во "Схід. вид. дім", 2007. - № 1. - С. 37-40.

10. Дяченко О. Виправлення злочинця як продукт еволюції інституту покарання // Юрид. ж-л. - 2005. - № 6. - С. 95.

11. Збірник нормативних документів і методичних рекомендацій з питань організації виховної та соціально-психологічної роботи серед осіб, засуджених до позбавлення волі / Уклад. С. Скоков, Ю. Олійник, О. Янчук. - К.: МП "Леся", 2002. -312 с.

12. Режим виконання кримінальних покарань: Монографія. -К.:КНТ, 2008.-272 с.
13. Кримінально-виконавче право України: Підр. для студ. юрид. спец, вищих навч. закл. / За ред. проф. А. Х. Степанюка -Х.: Право, 2005. - 256 с.
14. Словник іноземних слів. - М., 1985. - С. 423.
15. СиньовВ., Радов Г. Педагогічні основи ресоціалізації злочинців. -К.:МП "Леся", 1997.-272 с.
16. Іванов С. Ресоціалізація засуджених в Холодногір-ській виправній колонії // Аспект. Інформ. бюл-нь. - Д.: Вид-во "Схід вид. дім", 2007. - № 1. - С. 44-48.